

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Florian Roatiș)	5
<i>Repere biobibliografice</i> (Virgil Bulat)	7
<i>Un alt Steinhardt</i> (Florian Roatiș)	17
Articole nepublicate în volume antume și postume (1928-1948)	
Castele în Spania	59
Lord Byron	66
Galileu. <i>Vitam impendere vero</i>	73
O ședință de spiritism	76
Henrik Ibsen	84
Bogăția mărilor	92
O scrisoare	94
Opera lui Léon Duguit	96
Romantismul juridic (Critica teoriilor lui Léon Duguit)	103
Arthur Schnitzler	109
Pe marginea literaturii polițiste. Sherlock Holmes	116
Pe marginea literaturii polițiste. Un polițist filosof	120
Guglielmo Ferrero	123
Clasicismul, școala vieții	130
Un roman al dreptății. <i>Transit</i> de Anna Seghers	135
André Gide	139

Les après-guerre / Post Bellum.....	275
Paralele	277
O analogie	277
Anii 1877 și 1932.....	279
Mac-Mahon și Hindenburg	283
Jules Simon și Brüning	286
Broglie și Papen.....	287
Gambetta și Hitler.....	288
Bou langer și Hitler	293
Caracterele național-socialismului	294
Secretul Republicii franceze: Thiers.....	298
Domnul Thiers	302
Un burghez mândru	306
A ajunge sau a parveni	307
O republică moderată.....	309
Gambetta împotriva socialismului	314
Monarhiștii întemeiază Republica	319
Franța ca republică și monarhie.....	327
O problemă socială și mondenă: Gambetta	332
Monarhiștii împotriva regelui.....	347
Asupra cui cade răspunderea.....	353
Liberalii	358
Greșeala tactică a social-democrației	362
Dacă social-democrații nu luau puterea	368
Două păci – Greșelile păcii din 1919	374
Neutriti	390
„Pelerinul Păcii”	395
Parlamentarism, democrație, socialism	404
Două societăți	411
Două situații economice – două concepții despre viață.....	422
Nostalgia secolului al XIX-lea.....	440
Duci și lucrători.....	442
Severing sau omul nou	455
Fundamentul drepturilor naturale	460

<i>Addenda</i>	469
<i>Da și Nu</i> (5 noiembrie 1934)	471
<i>Da și Nu</i> (20 noiembrie 1934)	475
<i>Da și Nu</i> (5 decembrie 1934)	479
<i>Da și Nu</i> (20 ianuarie 1935)	485
<i>Da și Nu</i> (20 februarie 1935)	490
<i>Da și Nu</i> (10 mai 1935)	496
<i>Program al Facultății de Filosofie din București pe anul 1955</i>	500
<i>Carnete (fragmente)</i>	505
<i>Indice de nume</i>	513
<i>Indice de titluri</i>	531
<i>Indice de locuri</i>	545

N. Steinhardt

Varia

Ediție îngrijită, studiu introductiv,
note și indici de Florian Roatiș
Repere biobibliografice de Virgil Bulat

MĂNĂSTIREA ROHIA
POLIROM

Les caves du Vatican arată cât e de delicată problema limitelor artei. Artă, artă, dar îndemnul direct la asasinat? Pe de altă parte, cartea aceasta a lui Gide conține multe formule din cele mai tradiționale. În ce fel însă? Straniu, nesănătos. Descrierea emfatică a unui amor normal – caz excepțional în cadrul operei – are caracterul unui entuziasm bolnăvicios. Familia e un mare cerc închis, spune bătrânul conte de Baraglioul, dar aprobarea de către Lafcadio a maximei îi dă un aspect perfid.

Cum ea, arta, care-i creație, poate deveni apologie a neantizării. Căci actul gratuit apare întotdeauna ca o distrugere. Crimă la Gide, sinucidere la Dostoievski. Omor gratuit sau sinucidere cu totul gratuită, în orice caz, „deplina libertate“ e sinonimă cu moartea. Atâta doar – și deosebirea e mare – că, pe când Lafcadio asasinează, Kirilov respinge cu indignare ideea unui omor și se sinucide. Curios fel de a-ți dovedi suprema libertate, dar gest mai puțin egoist, care implică, acesta, curajul. Uneori actul gratuit este și „act pur“. Sub această etichetă e judecat astfel de Duhamel: „actul pur este acela pe care îl putem recunoaște prin faptul că, în general, trădează și scoate la iveală tot felul de impurități interioare“¹.

*

Teoria actului gratuit înseamnă în viață acțiunea fără motiv. Gide a transpus-o în domeniul intelectual. Vorbele goale, frazele „necugetate“ își urmează una alteia. Nu aceasta contează. Pentru orice ar putea găsi Gide iertare, pentru un singur lucru nu. *Les caves du Vatican*, o carte ticăloasă, de nebunie și apologie a crimei (câtuși de puțin la figurat, la propriu pe cât e mai cu putință), cuprinde teoria actului gratuit, o pată rușinoasă în opera unui scriitor și o faptă infamantă în viața unui om.

1. Georges Duhamel, *Querelles de famille*, Mercure de France, p. 49.

*

Imoralismul*. După ce a zdruncinat toate maximele moralei, Gide, trecând de la negație la construcție, propune sistemul lui. Volumului în care e cuprinsă esența acestuia îi dă numele *Imoralistul*. N-o face în glumă, îi dă titlul care se potrivește. Pentru a-l putea lăuda în voie pe Gide, pentru a-l apăra, Souday a închipuit o stranie teorie după care întreaga operă a lui Gide ar fi o satiră, în care autorul susține exact contrariul a ceea ce crede. Merge până la exces pentru că de fapt prezintă un tablou ironic. Massis, care critică cu asprime, ar fi deci vinovat de a lua lucrurile *ad litteram*, de a se irita și indigna pentru că nu înțelege. Oare cum ar fi trebuit Massis să ia lucrurile, acele lucruri care, de la un capăt la celălalt al operei, se repetă? Absolut toate cărțile lui Gide și viața lui toată ar fi o neîntreruptă mascaradă? Dar nu tot ce a scris e în stil ironic. Gide a dat declarații, a scris o autobiografie, s-a lămurit de nenumărate ori. Putem vedea cel mult în teoria lui Souday o glumă. *Les caves* nu alcătuiesc o satiră a antiintelectualismului, *L'Immoraliste* nu arată, ironic, unde ajunge nietzscheismul. Sunt prezentate, cu toată seriozitatea, ca manuale ale imoralismului.

*

Ca și Nietzsche, bolnavul vitalist, Gide face apologia Vieții, în convalescență. Eroul lui, Michel, e tuberculos. În prefața la ediția din 1927 a volumului *Nourritures*, își explică excesivul vitalism prin teama de moarte, prin psihologia lui de om care de abia s-a vindecat. De aceea spune că moralele nu-l vor reține, de aceea propune hedonismul total. „Nathanaël, să nu deosebești

* Următoarele paragrafe, până la cel intitulat „Panteismul” (p. 231), au fost publicate, cu unele omisiuni, sub titlul „N. Steinhardt inedit. André Gide” de către Ioan Pinteș în revista *Mișcarea literară*, Bistrița, anul XI, nr. 3 (43), 2012, pp. 86-89.

pe Dumnezeu de fericirea ta." Iată noua religie: a plăcerii. Fiecare faptă trebuie să fie însoțită de voluptate. Cei ce lucrează din greu nu-i plac. Singurul criteriu e plăcerea. Iar dacă un lucru ți-e penibil, e semn că nu trebuie să-l faci. În consecință, ai voie, ai datoria să faci ceea ce-ți procură plăcere. Nu există decât Viața. „Nu vreau să-ți predau altă înțelepciune decât viața“; „N-am datorat izbăvirea trupului meu decât otrăvirii fără leac a sufletului meu“; „Nathanaël, nu mai cred în păcat“.

Care e dorința lui Gide? De a juca rolul lui Wilde. (Acesta îi spusese la Alger că speră de a fi reușit să demoralizeze orașul.) Adică acela, glorios, pe care și-l dorea și Flaubert: „demoralizator“. Unchiul Edouard nu-și propune decât să pervertească.

Vitaliștii uită însă că Gide se scuză de a fi scris *Les nourritures terrestres*. Iar admiratorii lor nu se gândesc că toți vitaliștii sunt bolnavi, că unul e dement și altul paralytic. Ha! Viața! descătușarea, energia necontrolată, strigă toți tuberculoșii, reumaticii, nevropații. Vreau să demoralizez! aruncă, din fundul odăii lui de lângă Rouen, Flaubert, un scriitor conștiincios, un burghez care se plictisește, un biet epileptic. Iată în schimb un exemplu de vitalitate. Victor Hugo moare la optzeci și trei de ani după ce lucrase până la bătrânețe neîncetat, în orice condiții, într-o verandă expusă la soare, încinsă peste măsură. Viața intelectuală, viața politică, viața sentimentală i-au fost deopotrivă de pline. La optzeci de ani mai însemna în carnetul lui de socoteli suma pe care în mod regulat o trecea sub rubrica „binefaceri“, care arăta în realitate o cheltuială atât de surprinzătoare la vârsta lui. Și Hugo acesta, cu atâta vitalitate într-însul, scriitorul atât de fecund, de viu, ce făcea? Lăuda Inteligența, Cultura, Știința, Rațiunea, Fraternitatea, Idealul. Una peste alta, greșit și comic. Dar ne place că nu avea nevoie să-și dovedească viața lui însuși prin cărți vitaliste, prin îndemn la asasinat și paradoxuri voit înfiorătoare.

*

Michel, eroul *Imoralistului*, e un tânăr cărturar crescut între hrisoave care se duce să-și refacă sănătatea zdruncinată de tuberculoză în Africa. De unde era eruditul pur, îmbătrânit prematur, cade în cealaltă extremă, disprețuiește știința și se deșteaptă „la viața simțurilor”, la exaltarea cărnii. Michel nu se mai gândește, vrea să devie un „om autentic”, fără „studii, cărți, profesori și părinți”, „un om nou! un om nou”. Renunță la „cultura lui trecută”, la „prima lui morală”. Nu mai vrea să știe decât de corpul lui, vrea să devie „armonios” și „senzual”. Se expune gol la soare, în sânul naturii sudice, susține că Viața e ponegrită de învățătură, își rade barba, trăiește acum „viața bogată și plină”, cântă: „O, bucurie fizică!... ritm sigur al mușchilor”... În același timp, și faptul e foarte semnificativ, Michel părăsește studiul istoriei romane și îl începe, cu exclusivitate, pe al lui Atalaric, regele got care s-a revoltat împotriva mamei lui și a culturii latine, opunând societății prea culte „o viață violentă, voluptoasă, nestăpânită... îmbătată de orgii”. Michel face apologia barbarilor care s-au ridicat împotriva civilizației Romei. Apoi pleacă la casa lui de la țară unde îl încântă băiatul intendentului moșiei, un anume Charles, „bogat în sănătate”, „mlădios”, cu care se împrietenește pe când admiră din ce în ce mai mult „etica necioplită a goților”. Iarna, la Paris, ține un curs în care spune că viața e omorâtă de cultură, în care exaltă natura. Ménaïque, a cărui cunoștință o face, îi dă înalta lui aprobare. Bine a făcut că și-a ars cărțile, că se mulțumește a trăi, a fi, atâta și nimic mai mult. Bine a făcut că a remarcat pe micul arab Moktir, frumos, cu dinți albi, cu limba roz, cu trupul sănătos. La țară, unde revine, e cea mai mare plăcere pentru Michel să vâneze clandestin cu țărani tineri pe propria lui moșie, noaptea. Îi plac acești țărani brutali care îl fură chiar pe el.

Concluzia reflecțiilor acestui bolnav, al cărui egoism cumplit e explicabil prin boala gravă de care suferă, e dogmatizarea

egocentrismului său. O putem afla de la începutul cărții prin aceste cuvinte ale unui prieten al său: „Michel e devotat; mai e încă devotat; în curând nu va mai fi decât lui însuși“. Acesta e noul zeu: Eul. Noua morală e glorificarea furtului și asasinatului.

Succesul *Imoralistului* e datorat atât nivelului coborât la care Gide își expune teoriile (fiind la îndemâna oricărei vânzătoare de magazin și oricărui tânăr semidoct să priceapă, să guste fraze despre corp și voluptate, despre viața cu simțuri și fără cărți), cât și pitorescului (ieftin și el) care înconjoară acțiunea, o trece prin Italia, în decorul african, cu pustiul aurit și arabii suavi. Tema, a intelectualului îmbăcsit pe care-l atrage dintr-odată viața lumească, nu e nouă. A tratat-o nespus mai literar Marcel Pagnol în piesa *Jazz*. Și profesorul Blaise renunță la cărți și cerșește senzația tare, dar vede mocirla în care s-ar afunda și sfârșește spunând: „Nu există în lume decât gândirea“¹.

*

Nemulțumit cu imoralitatea, Gide trece la imoralism. Mai rău, mult mai rău: n-are simț moral. O conversație între Michel și Ménalque mărturisește această lipsă:

— Există, reluă el, un „simț“, cum spun ei, un „simț“ care mi se pare că-ți lipsește, dragă Michel.

— „Simțul moral“, poate, spusei străduindu-mă să surâd².

Da, Gide n-are simț moral. Dar nu e un amănunt, o oarecare curiozitate de caracter, care să poată provoca surâsul. E o lipsă atât de gravă, încât viciază o întreagă operă. Degeaba i-au stat

1. De asemeni, întâmplarea lui Bernard Profitendieu, a copilului natural care sfârșește prin a respecta pe omul care îi e tată numai cu numele, alături de care revine, e mai nobil, mai simplu, mai frumos redată de Arthur Schnitzler în *Der einsame Weg*.

2. *L'Immoraliste*, p. 154.

lui Gide la dispoziție cultura, puterea de muncă, timpul. N-a avut simț moral și tot ceea ce a scris e la fel de efemer ca urma pașilor săi zoriți pe nisipul Africii lui dragi.

Dragostea nu poate înlocui simțul moral. Astfel, fidelitatea femeii în căsnicie nu depinde de iubire. E o legendă. Numai aceea femeie nu-și înșală bărbatul care știe că, deși o poate face, n-are voie s-o facă. Care e convinsă, de educația pe care a primit-o, că nu trebuie să-l înșele, care are destulă voință ca să poată asculta de ce știe că e bine. Soțiile sunt credincioase din respect pentru morală, pentru conștiința lor.

La fel cu toate sentimentele. Morala nu poate fi întemeiată pe dragoste. Să înveți pentru plăcerea de a învăța, să respecti principiile din dragoste, să nu furi din dragoste: visări. Societatea își dă în curând seama că afecțiunea nu e o noțiune socială; văzând că haosul amenință, e silită să recurgă la polițism, să impună, cu forța judiciară, regulile esențiale ale ordinii. Atunci morala se transformă în igienă și înfrânarea instinctelor nu mai provine dintr-un efort al conștiinței individuale, ci e rezultatul măsurilor de fapt luate de puterea publică. Numai când voința e liberă, numai când e capabilă în marea majoritate a cazurilor să aleagă în mod liber calea dreaptă, numai așa încap libertate pentru membrii unei societăți.

„N-am simț moral.“ Aceasta nu e o declarație revoluționară. Când indivizii n-au simț moral, societatea nici nu se sinucide, nici nu devine ușuratecă. Rezistă. Forțele cele mai severe își fac apariția și moralismul etatic oficial și nemăsurat își începe domnia. Apoi, o societate imorală e un spectacol urât, un lucru periculos, dar moralismul crud al masei e și el un fenomen grozav.

În afara importanței problemei etice în sine, nu trebuie cu nici un preț pierdută din vedere toată semnificația politică a moralei. Noi, cetățenii, avem împotriva statului o singură pavăză serioasă, și aceea e morala. Nici parlamentul, nici sufragiul